

مسئله‌شناسی ابعادی در خانواده ایرانی با تحلیل روان‌شناختی

ابوالقاسم عیسی مراد^۱

چکیده

مسئله‌شناسی از ملزومات تشخیصی جامعه است. هدف پژوهش حاضر، تعیین اولویت‌های مسائل ایران در حوزه روان‌شناسی و خانواده است. محقق در این پژوهش پاسخ‌گوی یافتن اولویت‌های مسائل روان‌شناختی جامعه و خانواده است. بنابراین مسئله‌های فردی، اجتماعی، بین فردی و خانوادگی را شناسایی کرده و به مسائل جامعه به اولویت‌بندی علمی پرداخته است. پژوهش‌های ملی و بین‌المللی مسائل و نابهنجاری اجتماعی و متعاقب آن، به خطر انداختن سرمایه اجتماعی را مورد توجه قرار می‌دهد. روش مندی و مرحله‌بندی به روش کیفی و کمی و ترکیبی با تمرکز بر فراتحلیل انجام شد و به داده‌های محققان دیگر که طی ۱۰ سال اخیر در حوزه‌های ذی‌ربط جمع‌آوری شده‌اند، پرداخته است. جامعه آماری، از مطالعات انجام شده ۱۵۰۰ پژوهش در حوزه روان‌شناسی و خانواده در نهایت به هر بخش از موضوعات طلاق، بیکاری، پرخاشگری، اختلالات روانی، تأخیر در ازدواج و اعتیاد به پنج‌گانه پژوهش اکتفا کرده است. مسئله‌شناسی در حوزه روان‌شناسی و خانواده علل مختلف دارد که به جمع‌بندی تحقیقات با نتیجه‌گیری در انتخاب اولویت‌ها پرداخته شد. مسئله‌شناسی در ۵ محور به شرح ذیل مورد بررسی و نتیجه‌گیری قرار گرفته است: (۱) اعتیاد و سوء مصرف، (۲) بیکاری، (۳) اختلالات روان‌شناختی و شخصیتی (افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، بی‌اعتمادی، شخصیت و جنسی)، (۴) تأخیر ازدواج و آشفته‌گی خانواده و طلاق، (۵) محیط‌های مجازی و اعتیاد اینترنتی. شناسایی و تشخیص مسائل اصلی در جامعه و خانواده، کمک بزرگی بر پیشگیری از آن‌ها محسوب می‌شود.

کلید واژه‌ها: مسئله‌شناسی ابعادی، خانواده، تحلیل روان‌شناختی

۱. دانشیار گروه روان‌شناسی بالینی، دانشکده روان‌شناسی و علوم تربیتی، دانشگاه علامه طباطبائی، تهران، ایران نویسنده مسئول: (a_isamorad_s@yahoo.com)

Dimensional problemology in Iranian family with psychological analysis

Abolghasem Isamorad¹

Abstract

Problem analysis is one of the diagnostic requirements of society. The purpose of the current research is to determine the priorities of Iran's issues in the field of psychology and family. In this research, the researcher is responsible for finding the priorities of the psychological issues of society and family. Therefore, it has identified individual, social, interpersonal, and family issues and scientifically prioritized the issues of society. National and international researches show the problems and social abnormality and its consequences, jeopardizing the social capital. Methodology, and phasing were carried out in a qualitative and quantitative and combined method with a focus on meta-study, meta-synthesis and meta-analysis, and the data of other researchers who have worked in the relevant fields in the last 10 years have been collected. The statistical population, 1200 studies conducted in the field of psychology and family, in the end, fifty studies were limited to each part of the topics of divorce, unemployment, aggression, mental disorders, delay in marriage and addiction. Problemology in the field of psychology and family has different causes, which was done to summarize the research with conclusions in choosing priorities. The problem analysis has been investigated and concluded in 5 axes as follows: 1-Addiction and abuse 2-Unemployment 3-Psychological and personality disorders (depression, anxiety, aggression, mistrust, personality and sexual problems) 4-Delayed marriage and turmoil Family and divorce 5-virtual environments and internet addiction. Identifying and diagnosing the main problems in society and family is a great help in preventing them.

Keywords: problemology; family; psychological analysis; Iranians

¹ Department of Clinical Psychology, Faculty of Psychology and Educational science,, Allameh Tabatabai University, Tehran, Iran. a_isamorad_s@yahoo.com

مقدمه

شناخت جامعه از ملزومات آن جامعه توسط نخبگان تخصصی است. هر جامعه‌ای برای پیشرفت، رشد، تحول و شکوفایی نیازمند شناخت و شناسایی زوایای جامعه و واقعیات آن است. بی‌شک یافتن مسائل آن امری اجتناب‌ناپذیر است و تمرکز بر آن می‌تواند به جامعه و مسئولان ذی‌ربط یاری رساند. بنابراین آسیب‌شناسی و مسئله‌یابی و اولویت‌بندی‌های آن در راستای حل مشکلات کشور مفید به نظر می‌آید. در این پژوهش ضمن پرداختن به مسائل اصلی، به زیرگروه‌های آن مانند اعتیاد، سوء‌مصرف، اختلالات روانی مثل استرس، افسردگی و اضطراب، تأخیر در ازدواج، طلاق، بیکاری، پرخاشگری، اعتیاد اینترنتی و مجازی پرداخته است. متعاقباً به تناسب مباحث مرتبط به پژوهش حاضر به ادبیات مرتبط به آن به شرح ذیل پرداخته می‌شود. هدف اصلی پژوهش حاضر تعیین اولویت‌های مسائل ایران در حوزه روان‌شناسی، تربیت و خانواده است. نظر به نگرانی‌های اجتماعی و خانوادگی و بسیاری از معضلات جوامع بشری و به تبع آن در جامعه ایرانی شناسایی معضلات، اختلالات، مسائل و نگرانی‌های اجتماعی و آسیب‌های آن امری ضروری به نظر می‌رسد. بی‌شک حل و درمان مسائل با تشخیص صحیح و علمی و پژوهشی میسر است. خلاصه‌ای از اولویت‌های آسیب‌زا در جامعه ایرانی بوده که به ناهنجاری در جامعه منجر شده است. بنابراین نظریه اهمیت و ضرورت پرداختن به این مسائل محقق را بر آن داشت تا به بررسی مسائل ایران در حوزه‌های روان‌شناسی و خانواده بپردازد.

نظر به اهداف و ضرورت پژوهش حاضر که مسئله‌یابی در حوزه روان‌شناختی، تربیت و خانواده است، مسئله اصلی در این پژوهش یافتن اولویت‌های مسائل در جامعه ایرانی است. محقق در این پژوهش به دنبال پاسخ‌گویی به سؤال اساسی است که اولویت‌های اصلی در حوزه روان‌شناختی کدام‌اند که به حال نامتعادل در جامعه ایرانی منجر می‌شود؟ بنابراین محقق در فرایند پاسخ‌دهی به این سؤال، به مسئله‌های اصلی فردی، بین فردی و اجتماعی و خانوادگی می‌پردازد تا ضمن شناسایی و شناخت مسائل جامعه مخاطب با اولویت‌بندی آن‌ها وقوف و تمرکز در مسئله را مورد توجه علمی قرار دهد. پژوهش‌های ملی و بین‌المللی مسائلی که حال جامعه را ناهنجار می‌کند و ناهنجاری اجتماعی و متعاقب آن نگرانی‌ها و به خطر انداختن سرمایه اجتماعی را پیام می‌دهد مورد عنایت قرار می‌گیرد که پرداختن به آن‌ها امری ضروری است. بررسی دیدگاه‌ها و مباحث مرتبط با موضوعات در منابع داخلی و خارجی با تمرکز بر موضوعات پنج‌گانه اعتیاد و سوء مصرف، اختلالات روانی، ازدواج و

خانواده، بیکاری و فضاهای مجازی پرداخته شده است.

جوامع بشری با توجه به ملاحظات تاریخی همیشه دستخوش مسائلی می‌شود که بدون توجه به علت‌شناسی و ریشه‌یابی میسر نیست. توجه به اولویت‌های نظام مسائل که بخشی از تشخیص در جامعه محسوب می‌شود به محقق کمک می‌کند تا به عمق قضایا تمرکز کند و به سؤالات جامعه بومی خود در حوزه‌های مختلف پاسخ دهد.

محقق در این پژوهش قصد دارد به این سؤال اساسی در زمینه‌های مختلف حوزه روان‌شناسی پاسخ دهد که مسائل مهم با وضعیت موجود جامعه ایرانی چیست؟ تا در همان راستا به حل مشکلات احتمالی پردازد و اولویت‌های مسائل با توجه به علوم مختلف کدام‌اند؟

روش

روش‌شناسی و به دنبال آن روش‌مندی. مرحله‌بندی و گام‌بندی‌های پژوهش ستون فقرات پژوهش محسوب می‌شود. بنابراین پژوهش حاضر به صورت کیفی و با تمرکز بر فراتحلیل انجام شده است. محقق با استفاده از روش‌های معمول به جمع‌آوری داده‌های محققان دیگر که طی ۱۰ سال اخیر به پژوهیدن در حوزه‌های ذی‌ربط پرداخته‌اند استفاده و به جمع‌آوری آن‌ها پرداخته است. روش‌شناسی متناسب با طرح حاضر با بهره‌گیری از روش‌های متداول دنیا ابتدا با تحقیق توصیفی وضعیت موجود رصد می‌شود پس از آن با روش فراتحلیل بین پژوهش‌های انجام شده موجود جمع‌بندی و حسب ضرورت با استفاده از منابع مرتبط سوابق مرتبط جمع‌آوری و حسب نیاز به تناسب موقعیت مرتبط از ابزار کیفی استفاده شده است. استفاده از روش‌های بارش فکری در ارتباط با نظام مسائل با رویکرد هم‌اندیشی به بخشی از روند تحقیق کمک خواهد کرد. بنابراین پژوهش از نوع کاربردی است.

جامعه آماری، از مجموعه مطالعات انجام شده که به بررسی بیش از ۱۵۰۰ پژوهش در حوزه روان‌شناختی، خانواده و تربیتی پرداخته، در نهایت به هر بخش از موضوعات مرتبط مثل طلاق، بیکاری، پرخاشگری، اختلالات روانی، تأخیر در ازدواج و اعتیاد به حدود پنجاه پژوهش اکتفا کرده است. استدلال محقق در اقناع و اشباع تحقیقی در حوزه‌های مرتبط مورد توجه قرار گرفته است. بنابر این نظر به مستندسازی پژوهش‌های انجام شده محقق ابتدا به صورت دسته‌بندی پژوهش‌هایی را که از منابع اصلی مقالات علمی-پژوهشی در حوزه روان‌شناسی، تربیتی، خانواده، رساله‌های دکتری، کتب معتبر و مادر و مراکز علمی آماری معتبر و امثال آن جمع‌آوری کرده پرداخته است.

اولویت‌بندی پرداختی به مسائل روان‌شناختی محقق: برای اینکه به زمینه‌های پژوهشی موضوع مستندسازی قابل قبولی ارائه دهد. با استفاده از جدول اولویت‌های مسائل در ایران در حوزه روان‌شناسی - نظر به تلاش ۲۰ ساله محقق در حوزه تشخیصی، درمان، آموزش و پژوهشی - تهیه (جدول شماره ۱) و با استفاده از روش کانون نخبگانی به حدود ۲۵ نفر از اساتید متخصص روان‌شناسی و روان‌سنجی. مشاوره و خانواده که همه اعضای هیأت علمی دانشگاه‌های معتبر در ایران هستند استفاده و ضمن تکمیل جداول مورد نظر به چند موضوع به اتفاق نظر رسیده انتخاب و آن وقت پژوهش‌های مرتبط به آن موضوع که حدود ۱۰ موضوع و عنوان می‌باشد، استفاده شد. با جمع‌آوری داده‌ها و نتایج پژوهش‌های به دست آمده بهره‌برداری لازم انجام و به جمع‌بندی آن‌ها پرداخته و با استفاده از روش فراتحلیل نتیجه‌گیری نهایی محقق شده است.

جدول ۱ جمع‌بندی دیدگاه‌های اساتید حوزه روان‌شناسی و خانواده و تربیت نظر به تمرکز بر رشته‌ها و تخصص‌های مرتبط

مسئله	۱ خیلی کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ خیلی زیاد
۱. طلاق			۲	۳	۱۳
۲. پرخاشگری			۱	۳	۶
۳. افسردگی		۱	۱	۷	۳
۴. اضطراب		۱	۳	۳	۳
۵. ترس	۱	۲	۳	۴	۲
۶. استرس		۱	۲	۲	۴
۷. خیانت		۱	۳	۸	۳
۸. اختلال جنسی		۱	۴	۷	۲
۹. PTSD	۱	۱	۵	۳	۲
۱۰. ارتباط معیوب				۴	۱
۱۱. بیکاری				۱۰	۱۲
۱۲. تأخیر ازدواج			۱	۱۰	۱۰
۱۳. کودک‌آزاری		۱	۲	۲	۶
۱۴. فضای مجازی			۳	۶	۹
۱۵. خودکشی		۴	۲	۴	۳
۱۶. کودکان خیابان		۳	۲	۵	۲
۱۷. سوءظن			۱	۳	۳
۱۸. بی‌اعتمادی				۸	۱۱

مستله	۱ خیلی کم	۲ کم	۳ متوسط	۴ زیاد	۵ خیلی زیاد
۱۹. خودشیفتگی			۳	۵	۴
۲۰. ناامیدی	۱		۳	۶	۳
۲۱. آشفته‌گی خانواده			۴	۷	۵
۲۲. اعتیاد			۴	۵	۶
۲۳. فقر			۲	۵	۵

مراحل انجام کار: مرحله ۱) مطالعات نظری در حوزه روان‌شناسی و خانواده؛ مرحله ۲) شناخت و شناسایی وضعیت موجود جامعه ایرانی با توجه به سوابق علمی محققان؛ مرحله ۳) تمرکز بر اسناد و قوانین بالادستی به تناسب موضوعات مرتبط؛ مرحله ۴) فهرست کردن مسائل عمده کشور؛ مرحله ۵) اولویت‌بندی مسائل با توجه به پژوهش‌های انجام شده در ایران؛ مرحله ۶) جمع‌بندی و تحلیل یافته‌ها و مرحله نهایی نتیجه تحقیق.

یافته‌ها

پژوهش‌های انجام شده از منابع معتبر ایرانی در طی ۱۰ سال اخیر که قبلاً اشاره شد جمع‌آوری شده و محققان ذی‌ربط، سال و شماره و نام مجلات و منابع اصلی و موضوع کار پژوهشی، روش‌شناسی و روش‌مندی، جامعه و نمونه و نتایج به دست آمده مورد توجه قرار گرفته است.

جدول ۲ مسئله‌های مورد بررسی در پژوهش‌های ایران

مستله	تعداد پژوهش‌های بررسی شده	گزینش شده	ملاحظات
اعتیاد	۲۵۰ پژوهش	۵۰ مورد	
بیکاری	۲۵۰ پژوهش	۵۰ مورد	
طلاق و تأخیر ازدواج	۳۰۰ پژوهش	۵۰ مورد	
فضای مجازی	۲۵۰ پژوهش	۵۰ مورد	
اختلالات روانی و شخصیتی	۴۵۰ پژوهش	۵۰ مورد	

بحث و نتیجه‌گیری

جمع‌بندی مسئله‌شناسی در حوزه روان‌شناسی و خانواده و تربیت به علل مختلف با توجه به روش تحقیق منتخب پس از جمع‌آوری تحقیقات مرتبط نکات مشترک و متفاوت

پژوهش‌ها لحاظ شده است و آن وقت محقق به یک جمع‌بندی منتج از تحقیقات گوناگون با روش کیفی به نتیجه‌گیری‌ها - که در این تحقیق انتخاب اولویت‌های مسئله‌ها است - می‌پردازد. مسئله‌شناسی در حوزه مذکور در پنج محور اصلی و زیرگروه‌های آن تعریف شده که براساس روش فراتحلیل به شرح ذیل مورد بررسی و نتیجه‌گیری قرار گرفته است:

(۱) اعتیاد و سوء مصرف، (۲) بیکاری، (۳) اختلالات روان‌شناختی و شخصیتی (افسردگی، اضطراب، پرخاشگری، بی‌اعتمادی و سوءظن، شخصیت و جنسی)، (۴) تأخیر ازدواج و آشفته‌گی خانواده و طلاق، (۵) محیط‌های مجازی و اعتیاد اینترنتی.

چکیده پنج اولویت مذکور به عنوان مسئله‌های اصلی در حوزه روان‌شناسی، تربیت و خانواده، به شرح ذیل مورد توجه قرار گرفته است.

اعتیاد و سوء مصرف، در بررسی مقالات پیرامون متغیر اعتیاد، که تعداد آن‌ها به ۲۵۰ مورد می‌رسید، پس از بررسی مقاله‌های متعدد در زمینه اعتیاد و سوء مصرف، تعدادی انتخاب شد، بیشترین مصرف مواد در بین سنین ۱۸ تا ۲۲ سال است. بیشترین انگیزه دانش‌آموزان از مصرف مواد سرگرمی و کنجکاوی است که باید تدابیری جهت رفع عوامل مربوطه اتخاذ شود. بین متغیرهای خودپنداری، میزان تحصیلات پاسخگو، میزان دسترسی به مواد مخدر، حمایت خانواده، سن، شروع روابط جنسی در سنین پایین، عزت نفس، امید به آینده و معاشرت با افراد معتاد و سوء مصرف مواد رابطه معنادار وجود دارد. همچنین، بین متغیرهای محل سکونت و نوع ماده مصرفی نیز ارتباط هست. نتایج ۳۷ مطالعه مرتبط انجام شده، حکایت از آن دارد که بعد از سیگار و قلیان، بیشترین ماده مصرفی در بین دانشجویان الکل است و پس از آن، به ترتیب تریاک، حشیش، هروین و دیگر مواد در رتبه‌های بعدی قرار دارند. مرور ۴۹ اثر مرتبط با موضوع انجام شده، حکایت از این دارد که متغیرهای آموزش مهارت‌های زندگی و مقاومت اجتماعی و گروه همسالان و دوستان مهم‌ترین عوامل مؤثر بر رفتار اعتیادی در مطالعات مرور شده هستند. لذت‌جویی (تفریح)، کنجکاوی، فشار همسالان (پیشنهاد دوستان)، ناآگاهی، داشتن فرد معتاد در خانواده، شکست عاطفی و بیکاری مهم‌ترین علل مصرف مواد مخدر در بار اول بوده است. بعضی علل دیگر از جمله رفاه زیاد و دنبال آرامش فکری بودن هم به نسبت کمتر دلایل روی آوردن تعدادی از معتادان به مصرف مواد مخدر بوده است.

بیکاری، پژوهش‌های مرتبط به بیکاری بیش از ۲۵۰ مورد بوده است که به تعدادی از آن‌ها بسنده شد. نرخ بیکاری جوانان ۱۵ تا ۲۹ ساله حاکی از آن است که

۲۵/۱ درصد از فعالان این گروه سنی در سال ۱۳۹۷ بیکار بوده‌اند. حدود ۷۰ درصد جمعیت ایران زیر ۳۵ سال سن دارند. مرکز آمار ایران میزان بیکاری جوانان را ۲۱/۸ درصد اعلام کرد. نرخ بیکاری در ایران به میزان ۱۲/۲۰ درصد در یک چهارم اول سال ۲۰۱۹ افزایش یافته است. بر اساس پژوهش‌های انجام شده (شش پژوهش) بیکاری اثر سوء بر سلامت روان دارد و مردان بیکار نسبت به زنان از وضعیت سلامت روانی کمتری برخوردارند. بر اساس ۱۰ پژوهش انجام شده بیکاری موجب افزایش سن تجردماندگی می‌شود و همین‌طور تأثیرگذار در طلاق تنها برای مردان است و اشتغال برای زنان به احتمال طلاق منجر می‌شود و کاهش مصرف خانواده و کاهش نرخ باروری می‌شود. در ۱۰ پژوهش، نشان داده شد که افزایش اندازه دولت، آزادسازی تجاری، افزایش اندازه مخارج عمرانی، افزایش ۱۰٪ رشد اقتصادی، افزایش تسهیلات مبادله‌ای و کارآفرینی و تحصیلات، تملک دارایی سرمایه‌ای باعث کاهش نرخ بیکاری می‌شود. در ۱۱ پژوهش انجام شده، عدم تطبیق مهارت، شکاف نرخ ارز و بی‌ثباتی آن و تورم و نوسانات نرخ ورود به شغل و اعتبارات هزینه‌ای و فرار مالیاتی و خالص بدهی بخش دولتی به سیستم‌های بانکی، اثر شوک مثبت و منفی قیمت نفت و رشد جمعیت نیروی کار، خلأ برنامه‌ریزی، افزایش نسبت سرمایه به کار منجر به افزایش نرخ بیکاری می‌شود. در ۷ پژوهش انجام شده نشان داده است که بیکاری منجر به خودکشی و انحرافات رفتاری و اعتیاد به مواد مخدر و فساد و فرار مالیاتی می‌شود.

اختلالات روان‌شناختی و شخصیتی: اختلالات روانی (افسردگی و اضطراب) در بررسی مقالات پیرامون متغیر اختلالات روانی (استرس، اضطراب، افسردگی)، پس از بررسی ۴۵۰ مقاله و پژوهش در این حوزه از میان ۳۰ مقاله، نتایج در خصوص این متغیر نشان می‌دهد؛ برخی از عوامل تعیین‌کننده اختلالات روانی در سطح کلان عبارت است ۱۰ مقاله بررسی شده است که طرحواره درمانی هیجانی، درمان هیجان-محور، مداخله شناخت درمانی، موسیقی درمانی، تصویرسازی ذهنی، شناخت درمانگری و معنا درمانی منجر به کاهش نشانگان استرس و افسردگی و اضطراب می‌شود. ۷ پژوهش هم به این نتیجه رسیده‌اند که ورزش، تمرینات یوگا، تمرینات هوایی، ایروبیک و بازی در کاهش اختلالات روانی مؤثر است. ۵ پژوهش انجام شده نشان داده است که اختلالات روانی منجر به اختلالات خواب می‌شود. طبق ۵ پژوهش انجام شده نشان می‌دهد که نشانگان اختلالات روانی در بیماران دیالیزی، پرفشاری خون و سرطان بیشتر است. طبق ۳ پژوهش انجام شده

نشان می‌دهد که ویژگی‌های شخصیتی (روان‌رنجورخویی) و ویژگی‌هایی مانند اهمالکاری) در افزایش نشانگان افسردگی نقش دارد.

بی‌اعتمادی و سوء ظن: براساس ۹ پژوهش انجام شده، شبکه‌های اجتماعی مجازی و تضادهای فرهنگی به بی‌اعتمادی در خانواده‌ها منجر می‌شود، بی‌اعتمادی در خانواده‌ها یکی از عوامل پیش‌بینی طلاق، جنایات خانوادگی در زوجین است و همین‌طور بی‌اعتمادی به جنس مخالف یکی از عوامل پیش‌بینی کنندهٔ تجردماندگی است. براساس ۱۲ پژوهش انجام شده پارتی‌بازی/خویشاوندگرایی، بی‌عدالتی سازمانی، انحراف از قراردادهای روان‌شناختی، افزایش سطح فرسودگی شغلی، رهاشدگی و انزوای اجتماعی، نوع شخصیت افراد از عوامل مهم تأثیرگذار بر افزایش بی‌اعتمادی سازمانی است و موجب کاهش انگیزهٔ خدمت می‌شود. براساس ۱۴ پژوهش انجام شده نشان می‌دهد که احساس هویت سازمانی، بازآموزی اسنادی، احساس تعلق اجتماعی، رهبری تحول‌آفرین، رهبری اخلاقی، درمان شناختی رفتاری، توسعهٔ اخلاق، از عوامل مهم مؤثر بر کاهش بی‌اعتمادی است. براساس ۱۰ پژوهش انجام شده نشان می‌دهد که بدبینی سازمانی بر پیامدهای نگرشی و پیامدهای رفتاری، رضایت شغلی کارکنان، تعهد سازمانی و رفتار کاری مخرب کارکنان، حسادت سازمانی، احساس غم، افسردگی، اضطراب، گرایش به رفتارهای انحرافی، عدم تغییرپذیر بودن رفتار، کاهش انگیزهٔ خدمت عمومی، عدم وجود تعامل، حسادت سازمانی و نگرش شغلی تأثیرگذار است.

پرخاشگری: پرخاشگری یا رفتارهای ضد اجتماعی قسمت عمده‌ای از نگرانی‌های اجتماعی را تعریف می‌کند. بنابراین با توجه به پژوهش‌های انجام شده در سنوات اخیر براساس ۷ پژوهش انجام شده گزارش می‌شود که حمایت اجتماعی، سازگاری، مهارت‌های زندگی، جو عاطفی خانواده، سلامت روانی، کنترل هیجانی و شیوه فرزندپروری پرخاشگری را کاهش می‌دهد. براساس ۶ پژوهش انجام شده بازی‌های رایانه‌ای پرخاشگری را افزایش می‌دهد. براساس ۶ پژوهش انجام شده آموزش همدلی، آموزش گروهی مدیریت پرخاشگری، گروه درمانی شناختی-رفتاری، حل مسئله سازگاران، آموزش هوش هیجانی، معنادرمانی پرخاشگری را کاهش می‌دهد. براساس ۳ پژوهش انجام شده بیکاری، پایگاه اقتصادی پایین پرخاشگری را افزایش می‌دهد. براساس ۴ پژوهش انجام شده پرخاشگری در کودکی عامل پیش‌بینی کننده برای بزهکاری، سوء مصرف مواد، افسردگی و افت تحصیلی در بزرگسالی است و همین‌طور پرخاشگری

والدین، منجر به پرخاشگری فرزندان در بزرگسالی می‌شود، خودشیفتگی در کودکی به پرخاشگری در بزرگسالی می‌انجامد، تکانشگری و هیجان‌خواهی، پرخاشگری را افزایش می‌دهد. بر اساس ۳ پژوهش انجام‌شده تمرینات منظم جسمانی و کار با گل پرخاشگری را کاهش می‌دهد.

اختلالات شخصیت: در بررسی مقالات پیرامون متغیر شخصیت به عنوان گروهی از عوامل بازدارنده حال خوب جامعه و ریشه بسیاری از نابهنجاری‌های روانی-اجتماعی، پس از بررسی ۱۷۰ مقاله در زمینه شخصیت از میان ۲۷ مقاله، نتایج در خصوص این متغیر نشان می‌دهد که میزان شیوع اختلالات شخصیت وابسته، نمایشی، اسکیزوئید، دوری‌گزین، افسرده، خودشیفته، دگرآزار، وسواسی و منفی‌گرا بیش از موارد دیگر است. نتایج تحقیقات نشان داده است که اختلال شخصیت در بین زندانیان، مصرف‌کنندگان مواد، بیماران مبتلا به هویت جنسی، PTSD، صرع و میگرنی بیشتر از موارد دیگر است. همچنین میزان شیوع اختلال شخصیت وسواس-جبری، وابسته و نمایشی در زنان بیشتر از مردان است. میزان شیوع علائم اختلال شخصیت پارانوئید در جنس مؤنث بالاتر از جنس مذکر بوده است، یافته‌ها نشان می‌دهد که گروه سوءمصرف‌کنندگان مواد میزان اختلالات شخصیت اسکیزوئید، افسرده، ضد اجتماعی، پرخاشگر (دیگرآزار)، وسواسی (جبری)، اسکیزوتایپال، مرزی بیشتری نسبت به گروه عادی دارند. براساس خبرگزاری جمهوری اسلامی شایع‌ترین اختلال شخصیتی، اختلال شخصیتی مرزی است. بر اساس آمار ۶/۲۳ درصد از جمعیت کشور به نوعی به اختلالات روانی مبتلا هستند و در واقع حدود ۵/۱۲ میلیون نفر از افراد ۲۰ تا ۵۰ سال جامعه به نوعی مبتلا به اختلالات روان پزشکی‌اند، در حالی که شمار بیماران روانی کشور نسبت به ۲۰ سال گذشته رشد محسوسی نشان نمی‌دهد، اما شیوع آن هم اکنون ۲۳/۶ درصد است و این رقم در زنان ۲۶/۵ درصد و در مردان ۲۰/۸ درصد است. یافته‌ها نشان داده است که عوامل ژنتیکی، خانوادگی و فرهنگی در ایجاد اختلال شخصیت نقش مهمی دارند. شناسایی، درمان و مراقبت از اختلالات روان پزشکی، آموزش مهارت‌ها، پیشگیری از خودکشی، حمایت‌های روانی و اجتماعی از جمله اقدامات لازم برای کاهش شیوع اختلال شخصیت است.

تأخیر ازدواج و آشفته‌گی خانواده و طلاق: در بررسی مقالات پیرامون متغیر تأخیر در ازدواج، به بررسی ۳۰۰ مقاله در زمینه تأخیر در ازدواج و طلاق و آشفته‌گی خانوادگی پرداخته شد. از میان ۵۲ مقاله، نتایج در خصوص این متغیر نشان می‌دهد برخی عوامل

تعیین‌کننده ازدواج در سطح کلان عبارت است از توسعه اقتصادی، سیاست جمعیتی، بازار و مضیقه ازدواج، پذیرش و گسترش روابط جنسی قبل از ازدواج و همبازی و عوامل محیطی مانند بی‌ثباتی اجتماعی، نزاع و جنگ‌ها و عوامل در سطح خرد عبارت است از وضعیت اقتصادی اجتماعی فرد، نگرش‌ها و باورها، مذهب و پایبندی به مذهب، قومیت و طبقه اجتماعی، توانمندسازی زنان به علت تحصیلات و اشتغال، عوامل ارزشی و هنجاری، نقش‌های جنسیتی و عوامل خانوادگی، زندگی با والدین و تعداد فرزندان.

با استناد به نتایج سرشماری عمومی نفوس و مسکن از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵ و آمارگیری جاری جمعیت، میانگین سنی در اولین ازدواج در سال ۱۳۳۵ در مردان، ۲۴/۹ و در زنان ۱۹ است این در حالی است که در سال ۱۳۹۵ میانگین سنی مردان ۲۷/۴ و در زنان ۲۳ است. جمعیت میانگین سنی در اولین ازدواج در نقاط روستایی در سال ۱۳۳۵، ۲۴/۳ و در زنان ۱۹/۳ و در سال ۱۳۹۵ میانگین سنی ازدواج در مردان ۲۶/۵ و در زنان ۲۲ است. جمعیت میانگین سنی در اولین ازدواج نقاط شهری در سال ۱۳۳۵ در مردان، ۲۵/۷ و در زنان ۱۸/۵ است این در حالی است که در سال ۱۳۹۵ میانگین سنی ازدواج در مردان ۲۷/۸ و در زنان ۲۳/۴ است. مهم‌ترین موانع ازدواج در این بررسی عبارت‌اند از: موانع فرهنگی، موانع اجتماعی، موانع اقتصادی، موانع حاکمیتی و موانع فردی. نداشتن شغل، مشکل مالی و ترس از آینده، نداشتن مسکن و بالا بودن اجاره‌بهای آن، ادامه تحصیل، اعتقاد به داشتن زندگی آزاد، احتیاط بیش‌ازحد در انتخاب همسر، مشکل همسریابی برای دختران، فراهم بودن زمینه ارضای نامشروع میل جنسی، درک نامناسب خانواده‌ها از خواسته‌ها و نیازهای جوانان، دخالت زیاد خانواده‌ها در گزینش همسر برای جوانان، تأمین جهیزیه و سنت‌های غیرمنطقی، مهم‌ترین عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی تأخیر در سن ازدواج جوانان ایرانی بوده‌اند.

نتایج نشان داده است بیکاری، نداشتن درآمد کافی، خوف از افزایش هزینه‌ها، تأکید بر داشتن مسکن و خودرو پیش از ازدواج، استقلال مالی، گسترش روابط ناسالم بین دختران و پسران، کاهش اعتماد به طرف مقابل، گسترش فرهنگ تجمل‌گرایی، تأکید بر داشتن شغل مناسب با مدرک دانشگاهی، مسئولیت‌پذیر نبودن افراد برای اداره زندگی، به ترتیب از مهم‌ترین و الویت‌دارترین، و نگرانی از ضعف و ناتوانی جنسی، تأکید والدین بر انتخاب همسر از بین آشنایان، و خدمت سربازی پسران از کم‌اثرترین عوامل در افزایش سن ازدواج دانشجویی شناخته شدند. نتایج نشان داد که فرصت‌های ازدواج برای دختران

دارای تأخیر در ازدواج نسبت به پسران بیشتر فراهم بوده است و دختران مهم‌ترین دلیل ازدواج نکردن خود را نیافتن فرد مورد علاقه و ادامه تحصیل معرفی کرده‌اند. پسران مشکلات اقتصادی و بیکاری را دلیل عدم ازدواج خود مطرح کرده‌اند. میزان امید برای ازدواج در آینده در پسران نسبت به دختران بیشتر است. همچنین نتایج نشان داد که دختران و پسران، کاهش انتظارات والدین را به‌عنوان راه‌حل عمده معضل ازدواج می‌دانند. در اولویت دوم پسران و دختران رفع مشکلات اقتصادی و بیکاری را به‌عنوان راه‌حل مطرح کرده‌اند. چرایی و چگونگی زندگی در محیط روستایی و مشکلات اجتماعی ناشی از آن مانند فقر اقتصادی و بیکاری، به مهاجرت، ازدواج و سکونت دائم پسرهای روستا در شهرها و عدم تعادل جنسی در روستا منجر می‌شود، به‌نحوی که باعث افزایش تعداد دختران مجرد ساکن در روستا و تأخیر در سن ازدواج آن‌ها شده و ممکن است افزایش آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی را به دنبال داشته باشد. افزایش سن ازدواج آثار سوئی بر جامعه و سلامت روان خود فرد دارد.

طلاق: بر اساس پژوهش‌های بررسی شده، ۱۰ پژوهش بیکاری و عوامل اقتصادی را جز عوامل مهم افزایش طلاق ذکر کرده‌اند. بر اساس ۱۰ پژوهش انجام‌شده افزایش افسردگی و ویژگی‌های شخصیتی (روان‌رنجورخویی، افکار پارانوییدی)، اضطراب و اختلالات روانی را عوامل مهم در افزایش طلاق برشمرده‌اند. بر اساس ۹ پژوهش انجام‌شده اعتیاد را عامل مهم افزایش طلاق برشمرده‌اند. بر اساس ۴ پژوهش انجام‌شده اختلاف سطح تحصیلی، اختلاف سن زوجین عامل طلاق ذکر شده است. بر اساس ۳ پژوهش انجام‌شده فضای مجازی را عاملی بر افزایش طلاق می‌دانند. بر اساس ۴ پژوهش انجام‌شده طلاق بیشتر در سن ۲۰-۳۰ سال، دارای مدرک دیپلم و پایین‌تر گزارش شده است. ۴ پژوهش عامل ناباروری و اختلافات خانوادگی را عامل افزایش طلاق می‌دانند. بر اساس مستندات و آمار رسمی، در سال ۱۳۹۶، میزان ۶۰۹ هزار ازدواج ثبت شده و تعداد طلاق‌ها ۱۷۵ هزار مورد بوده است. بر این اساس از هر ۵/۳ ازدواج یکی به طلاق می‌انجامد که این نسبت در تاریخ کشور بی‌سابقه بود (مرکز آمار ایران).

محیط‌های مجازی و اعتیاد اینترنتی (فضای مجازی) در بررسی مقالات پیرامون متغیر فضای مجازی، پس از بررسی ۲۵۰ مقاله در زمینه تأخیر در ازدواج از میان ۵۰ مقاله، نتایج در خصوص این متغیر نشان می‌دهد؛ با توجه به یافته‌های مجموع پژوهش این نتیجه به دست آمد که دو دسته از عوامل در گرایش خانواده‌ها به سمت رسانه‌های مجازی مؤثر

بوده است. اول عوامل درون ساختاری مانند عوامل ارتباطی مدرن، عوامل درون شخصی و عوامل خانوادگی مدرن، دوم عوامل برون ساختاری خانواده مانند: زیرساخت‌های علمی و تفریحی، دولت و رسانه، عوامل فرهنگی مدرنیته، عوامل اجتماعی مدرنیته، ملزومات زندگی مدرن.

یافته‌ها نشان داد که مهم‌ترین عوامل جذابیت شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه «اطلاع‌رسانی و اطلاع‌یابی»، «استفاده از فناوری‌های نوین رسانه‌ای»، «تسهیل در روابط خانوادگی»، «تسهیل در روابط دوستان و آشنایان»، «تقویت ارتباطات گروهی»، «تقویت ارزش‌ها و آگاهی‌های شخصی» و «استفاده از فرصت‌های تفریحی و سرگرمی» بود. متغیرهای جذابیت فضای مجازی، جو حاکم بر تعاملات خانواده، کنجکاوی، پژوهش و دسترسی به اطلاعات و عوامل شخصی دارای رابطه مثبت با گرایش دانش‌آموزان به اینترنت هستند و در میان آن‌ها کنجکاوی، عوامل شخصی و جذابیت فضای مجازی از قوت بیشتری برخوردارند. یافته‌ها نشان داد بین پایه تحصیلی، پایگاه اقتصادی اجتماعی والدین دانش‌آموزان، میزان استفاده از اینترنت، مدت زمان عضویت در شبکه‌های اجتماعی، سادگی و سهولت استفاده از شبکه‌های اجتماعی، میزان استفاده اطرافیان (دوستان و خانواده)، نیاز به پیشرفت، انزوای اجتماعی، گرایش به جنس مخالف با گرایش به شبکه‌های اجتماعی مجازی رابطه مستقیم و معنی‌داری وجود داشت. با توجه به نتایج پژوهش‌های مرتبط، روان‌رنجوری، برون‌گرایی، اهمال‌کاری، توافق‌پذیری از عوامل شخصیتی و اضطراب و افسردگی از نشانه‌های اختلالات روانی بر اعتیاد به اینترنت بودند. بین محتوای شبکه‌های اجتماعی و روابط درون‌گروهی اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود دارد. همچنین بین محتوای شبکه‌های اجتماعی و روابط برون‌گروهی اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود دارد. بین انگیزه استفاده از شبکه‌های اجتماعی و روابط اعضای خانواده‌ها ارتباط وجود دارد.

از سویی برخی نتایج پژوهش‌ها حاکی از آن است که نه تنها اینترنت باعث ایجاد اختلال در روابط اجتماعی‌شان نشده است، بلکه توانسته‌اند به‌طور چشمگیری از داده‌های گوناگون اینترنت در حوزه‌های علمی، اجتماعی و فرهنگی استفاده کنند و نهایتاً اینکه آن‌ها تبادل بین فرهنگی و ارتباطات جهانی را لازمه پویایی، پیشرفت و توسعه هر جامعه به شمار می‌آورند. راهبرد علمی آن است که ضمن شناسایی دقیق آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی و علل و بسترهای ترویج و همه‌گیر شدن آن، برنامه‌ریزی الزام‌را در قالب رویکرد

ایجابی با هدف ارتقای سلامت و ایمن‌سازی جامعه و ایجاد یک نظام پیشگیری علمی و کارآمد در فضای مجازی ایجاد کرد. باید با فراهم کردن بسترها آن بخش از ظرفیت‌های اینترنت و فضای مجازی که موجب رشد علم، فرهنگ و آگاهی می‌شود تقویت گردد.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

محقق اولویت‌های پژوهشی در موضوعات حوزه روان‌شناسی، تربیت و خانواده را مورد توجه قرار داده و به نتایجی در حوزه‌های مرتبط دست یافته است. همان‌گونه که اشاره شد، اولویت‌های اصلی مسئله‌ها در ایران با استفاده از داده‌های به دست آمده و تجارب تخصصی محقق شده و نیز نتیجه تحقیقات انجام‌شده در این موضوعات، استفاده از فراتحلیل و کانون‌نخبگانی، رصد کردن پژوهش‌های مستندات اخیر در ایران به جمع‌بندی‌های قابل وثوق در این مجموعه رسیده که به آن‌ها با عنوان مسائل پنج‌گانه تحت عنوان بیکاری، تأخیر در ازدواج و آشفتگی خانواده، اختلالات روان‌شناختی و شخصیت، محیط‌های مجازی و اعتیاد و سو مصرف اشاره شده است.

برخی آمار با توجه به محدودیت‌های فرهنگی و پژوهشی و داده‌های متناسب ممکن است محقق را با مشکلاتی روبه‌رو کند که محقق با دقت و تمرکز بدان پرداخته است. پیشنهاد پژوهشی و کاربردی محقق استمرار رصد مسائل و نیز تحلیل علمی همه جانبه و اعلام آن به مسئولان ذی‌ربط جهت حل مسئله‌های موجود و برون‌رفت از آن به عنوان بسته سیاستی است که می‌تواند راهگشا باشد.

منابع

- آزاد، حسین (۱۳۸۴). *آسیب‌شناسی روانی (۲)*، چاپ پنجم، تهران، مؤسسه انتشارات بعثت.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۹۵). *تغییرات و چالش‌های آینده خانواده ایرانی*. تهران: نیسا.
- آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۶). *جامعه‌شناسی خانواده ایرانی*. تهران: سمت.
- آموسنی، داود (۱۳۹۲). *اثربخشی آموزش مهارت خودمهارگری بر کاهش میزان پرخاشگری در دانش‌آموزان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی، دانشگاه گیلان
- اتکینسون، ریتا. ال، اتکینسون، ریچارد. سی، اسمیت، ادوراد. ای، بم، داریل. ج: هوکسما، سوزان نولن (۱۹۹۶). *زمینه روان‌شناسی هیلگارد*، ترجمه محمدتقی براهنی و همکاران، چاپ هفدهم، تهران: انتشارات رشد. (۱۳۹۱).
- احمدی، شهربانو (۱۳۹۱). *ارتباط بین مؤلفه‌های هوشبهر با میزان پرخاشگری و سازگاری اجتماعی کودکان*

- کار در خیابان، پایان نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی
 احمدی شورک توکانلو، ع، هوشنگی، م، اصغری ابراهیم آباد، م (۱۳۹۸). نقش ابعاد شخصیت
 مایرز-بریگز در پیش‌بینی میزان تمایل به مصرف مواد با میانجیگری سرمایه روان‌شناختی و خودکنترلی
 در معتادان. فصلنامه اعتیادپژوهی سوء مصرف مواد. شماره ۵۱
- ازکیا، آقاسی، محمد، فلاح مینباشی، فاطمه (۱۳۹۴). نگرش جوانان ایرانی به ازدواج، انتخاب همسر و
 تشکیل خانواده، ویژه‌نامه پژوهشنامه زنان، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، س ۶، ش اول،
 ص ۲۱-۱.
- اسکندری چراتی، آذر (۱۳۸۷). بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر تأخیر سن ازدواج در ایران با تأکید بر
 استان گلستان، فصلنامه تخصصی جامعه‌شناسی دانشگاه آزاد آشتیان، سال ۴، شماره ۳.
- اشرفی، م، و منجزی، ف. (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر میزان پرخاشگری
 دانش‌آموزان دختر دوره متوسطه. پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، ۱۳۹۲ (۴).
- اصغری، منصوره (۱۳۹۲). تبیین حقوقی-روان‌شناختی تأثیر اختلالات هر یک از زوجین در انحلال نکاح.
 پایان نامه کارشناسی ارشد. دانشگاه تربیت مدرس
- انظاری، اردشیر، غیاثوند، احمد و عباسی، فاطمه (۱۳۹۶). عوامل مؤثر بر افزایش سن ازدواج جوانان در
 شهر تهران. فصلنامه برنامه‌ریزی رفاه و توسعه اجتماعی، شماره ۳۳، ص ۲۶۹-۲۰۱.
- بابایی فرد، ا (۱۳۹۵). تأثیر اینترنت به عنوان یکی از ابزارهای جهانی شدن بر هویت فرهنگی دانشجویان
 دانشگاه تهران. مجله علوم اجتماعی دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۰۸-۷۳.
- بحیرانی، ا، و دیگران (۱۳۹۰). عوامل اجتماعی مؤثر در افزایش سن ازدواج دانشجویان دختر. مطالعات
 جامعه‌شناختی ایران. شماره ۴.
- برزگر بفرویی، ک. (۱۳۹۴). تأثیر آموزش همدلی بر سازگاری اجتماعی و پرخاشگری دانش‌آموزان دختر.
 پژوهش در یادگیری آموزشگاهی و مجازی، ۱۳۹۴ (۹).
- بشیری خطیبی، ب، و فخرايي، س. (۱۳۹۲). بررسی علل اجتماعی و فرهنگی مؤثر بر پرخاشگری در میان
 خانواده‌های تبریز. جامعه‌شناسی کاربردی، ۱۳۹۲ (۲).
- ترشیزی، م، و سعادتجو، س. ع. (۱۳۹۱). شیوع پرخاشگری و برخی عوامل مرتبط با آن در دانش‌آموزان
 مدارس راهنمایی شهر بیرجند (سال ۱۳۸۸-۸۹). مراقبت‌های نوین، سال نهم (۴)، ۳۶۳-۳۵۵.
- توزنده جانی، حسن؛ سلیمانی فارسانی، خاطره. (۱۳۹۳). بازی درمانی: سازگاری و پرخاشگری، تهران:
 انتشارات بامن.
- جلیلی، م (۱۳۹۵). میزان سنجش استفاده دانشجویان دانشگاه علامه طباطبایی (ره) از شبکه‌های اجتماعی
 مجازی در جهت یادگیری برنامه‌های درسی رسمی و غیررسمی. پایان‌نامه مقطع کارشناسی ارشد
 برنامه‌ریزی درسی دانشگاه علامه طباطبایی (ره).
- خانجانی، زینب، اکبری، سعیده (۱۳۹۰). رابطه ویژگی‌های شخصیتی نوجوانان و اعتیاد آنان به اینترنت.
 یافته‌های نو در روان‌شناسی، شماره ۱۹، سال ششم، صفحات: ۱۲۷-۱۱۳.
- جعفری هرفته، م، و احمدی، ا. (۱۳۹۲). الگوی کنترل پرخاشگری بر اساس آموزه‌های دینی. روان‌شناسی
 و دین، ۱۳۹۲ (۲۴).

- حبیب پور گتایی، کرم؛ غفاری، غلامرضا (۱۳۹۰). علل افزایش سن ازدواج دختران. زن در توسعه و سیاست. ش ۳۲، ص ۳۴-۷.
- حسین پور، مهدی (۱۳۹۶). نقش سرمایه‌های روان‌شناختی در پیشگیری از گرایش افراد به اعتیاد. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد. ۴ (۱۶)، ۲۵-۶۲.
- خادمی، ناهید لقایی، زهرا و علیرضا علیخانی (۱۳۸۸). بررسی الگوی مصرف اعتیاد در زنان معتاد مراجعه کننده به مرکز کاهش آسیب. فصلنامه اعتیادپژوهی، ۳ (۱۲)، ۷۹-۹۰.
- خدابخش، روشنگر (۱۳۹۱). مقایسه میزان شیوع اختلالات شخصیت در مردان و زنان به وسیله نمرات خام تعدیل شده آزمون میلون III. فصلنامه فرهنگی تربیتی زنان و خانواده، ۷ (۲۲).
- خداوردی، عباسعلی (۱۳۹۷). مقایسه تاب‌آوری، خودکارآمدی، امید و خوش بینی در افراد وابسته به مواد و عادی. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد. ۵ (۲۰)، ۶۳-۷۸.
- خلج آبادی فرحانی، فریده؛ رحیمی، علی (تعیین کننده‌های سن اولین ازدواج در ده کشور منتخب آسیا و اقیانوسیه: یک مرور نظام‌مند. مطالعات جامعه‌شناختی. دوره ۲۵، شماره ۲، ص ۳۳۶-۲۹۹.
- خندان، زهرا، سیدان، فریبا و رضایی، زینب (۱۳۹۷). تجربه زیسته جوانان مجرد نسبت به افزایش سن ازدواج (بررسی نگرش، علل، راهبردها و استراتژی جوانان نسبت به افزایش سن ازدواج). فصلنامه مطالعات اسلامی آسیب اجتماعی، دانشگاه شاهد، دوره ۱، شماره ۳، ص ۷۱-۹۶.
- خیری، مرضیه و حاجی آقا، مهدی (۱۳۹۵). بررسی آسیب شناختی اجتماعی بالا رفتن سن ازدواج از دیدگاه دانشجویان دختر دانشگاه آزاد اسلامی واحد ارومیه. مطالعات جامعه‌شناسی، شماره ۳۰، ص ۱۳۸-۱۲۵.
- دژ کام، محمدرضا (۱۳۹۰). روان‌شناسی ازدواج. تهران: انتشارات منشأ دانش.
- ذبیحی، زرین (۱۳۹۱). اثربخشی آموزش مهارت ابراز وجود بر میزان سازگاری اجتماعی و سطح پرخاشگری دانش‌آموزان دختر سوم راهنمایی، پایان نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی عمومی رجایی، حسین (۱۳۹۲). پرخاشگری پدیده‌ای بالینی اجتماعی، چاپ دوم، تهران: نشر قطره.
- رجبی، ز.، نجفی، م.، و محمد رضایی، ع. (۱۳۹۲). اثربخشی درمان شناختی رفتاری گروهی بر کاهش پرخاشگری کودکان. مطالعات روان‌شناسی بالینی، ۳ (۱۰)، ۵۵-۷۱.
- رحمتی، ف؛ صابر، س. (۱۳۹۶). مقایسه تنظیم شناختی هیجان و تاب‌آوری در دانش‌آموزان معتاد به اینترنت و دانش‌آموزان عادی. فصلنامه روان‌شناسی کاربردی. ۱۱ (۴)، ۱-۱۹.
- رضضانی، فریدون، عسگری، هومن (۱۳۹۳). هوش اخلاقی و صمیمیت اجتماعی کاربران و غیر کاربران شبکه‌های نوین اجتماعی. اولین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روان‌شناسی آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران.
- رنجوری، منصوره (۱۳۹۵). اثربخشی نقاشی درمانی بر کاهش پرخاشگری کودکان ۶-۱۲ سال: فراتحلیل، پایان نامه کارشناسی ارشد روان‌شناسی بالینی، دانشگاه الزهرا
- روزنهان، دیوید ال.، و سلیگمن، مارتین ای. پی. (۱۳۸۵). روان‌شناسی نابهنجاری-آسیب‌شناسی روانی، مترجم: یحیی سیدمحمدی، چاپ پنجم، تهران، نشر ارسباران.
- زارع مقدم، ع.، و مقدم، س. (۱۳۹۶). رابطه عملکرد خانواده با پرخاشگری دانشجویان دانشگاه فرهنگیان بیرجند. مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان، ۴۶ (۱۲)، ۷-۲۴.

- سادوک، بنیامین و سادوک، ویرجینیا (۱۳۸۸) خلاصه روان‌پزشکی-علوم رفتاری. ترجمه پورافکاری، نصرت ا..... تهران: انتشارات شهرآب (تاریخ انتشار به زبان اصلی ۲۰۰۷).
- ساراسون، آروین جی، و ساراسون، باربارا آر. (۲۰۰۵). روان‌شناسی مرضی مشکل رفتار غیرانطباقی. ترجمه محسن دهقانی، بهمن نجاریان، داود عرب و ایران داودی (۱۳۹۰). تهران: انتشارات رشد، ویرایش یازدهم.
- ساروخانی، باقر (۱۳۹۳). مقدمه‌ای بر جامعه‌شناسی خانواده، چ ۲۰، با تجدید نظر و اضافات، تهران: سروش. ستوده، هاجر و رشیدی، کیانوش (۱۳۸۹). پیامدهای فن آوری اطلاعات برای سلامت روان، اخلاق و اجتماع. مدیریت اطلاعات سلامت، دوره دهم، شماره دوم.
- سودمند، نسرين (۱۳۹۵). اثربخشی آموزش مهارت‌های زندگی بر افزایش عزت نفس و کنترل پرخاشگری نوجوانان کم شنوای دختر، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه علوم بهزیستی و توان‌بخشی شاملو، سعید (۱۳۷۳). آسیب‌شناسی روانی، چاپ پنجم، تهران، رشد.
- شفیعی، حسن و امیرپور، برزو (۱۳۹۶). پیش‌بینی نگرش دانشجویان به اعتیاد براساس پنج عامل بزرگ شخصیت. فصلنامه سلامت اجتماعی و اعتیاد، ۴ (۱۵)، ۶۲-۴۷.
- صادقیان، غلامرضا (۱۳۸۰). سن ازدواج چرا افزایش یافته است؟ روزنامه کیهان، ش ۱۷۱۱۳۰.
- صبوری خسروشاهی، ح، آذرگون، ن (۱۳۹۲). فضای مجازی و هویت جهانی (مورد مطالعه: دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی). مطالعات راهبردی جهانی شدن، ۴.
- صداقت، س، مرادی، ا، احمدیان، ح. (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش گروهی شناختی-رفتاری کنترل خشم بر پرخاشگری دانش‌آموزان دختر پرخاشگر. فصلنامه علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی واحد پزشکی تهران، ۲۴ (۴)، ۲۱۵-۲۲۰.
- ضیغمی، ناهید (۱۹۳۶). بررسی شیوع پرخاشگری و پیش‌بینی‌کننده فردی، خانوادگی آموزش آن در دانش‌آموزان متوسطه میامی.
- طیبی نیا، موسی (۱۳۹۳). میزان تمایل جوانان به ازدواج و شناسایی موانع و مشکلات آن، فصلنامه مطالعات جامعه‌شناختی جوانان، س ۵، ش ۱۶، ص ۸۶-۶۳.
- عنایت، حلیمه و آقاپور، اسلام (۱۳۸۹). بررسی عوامل‌های اجتماعی-فرهنگی مرتبط با سلامت روانی خانواده (نمونه مورد مطالعه: خانواده‌های ساکن شهر شیراز). فصلنامه زن و جامعه، سال اول، شماره ۲، ص ۴۶-۲۷.
- غفاری، مسعود (۱۳۸۹). بررسی تأثیر آموزش خودآگاهی هیجانی و کنترل تکانه در کاهش کناره‌گیری اجتماعی و کاربری اجباری اینترنت. پایان‌نامه دکترای روان‌شناسی عمومی، دانشگاه علامه طباطبائی (ره).
- فخرایی، سیروس و پورتنقی، مهناز (۱۳۹۵). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مرتبط با ازدواج دیررس جوانان ازدواج کرده بالای ۳۰ سال شهر بناب. مطالعات جامعه‌شناسی، سال هفتم، شماره ۲۷، ص ۸۰-۶۳.
- فعله‌گری، زینب، پروین، ستار و پارسامهر، مهربان (۱۳۹۷). واکاوی دلایل تأخیر ازدواج دختران: یک پژوهش کیفی. مطالعات جنسیت و خانواده. سال ششم، شماره اول، ص ۱۵۹-۱۲۷.
- فولادی، محمد (۱۳۹۳). تحلیل جامعه‌شناختی افزایش سن ازدواج؛ با تأکید بر عوامل فرهنگی. معرفت فرهنگی اجتماعی. سال پنجم، شماره ۴، ص ۱۰۴-۷۷.

- قادری، ص.، سراج زاده، ح.، گلچین، م. و سلیمانی، س. (۱۳۹۷). اعتیاد زنان: شرایط و تعاملات و پیامدها؛ ترسیم مدل پارادایمی. *فصلنامه پژوهش‌های انتظامی-اجتماعی زنان و خانواده*. دوره ششم، شماره دوم. کاپلان و سادوک (۲۰۱۵). خلاصه روان‌پزشکی. ترجمه فرزین رضاعی. تهران: انتشارات ارجمند
- کاکویی، فاطمه و فاریابی، آذر (۱۳۹۴). تحلیل مکانی وضعیت آسیب‌های اجتماعی منطقه ۱۲. معاونت رفاهی اجتماعی شهرداری تهران.
- کاوه فیروز، زینب، کاظمپور، شهلا، و رنجبر، مرتضی (۱۳۹۳). تعیین‌کننده‌های اجتماعی-جمعیتی افزایش سن ازدواج (دانشجویان زن تحصیلات تکمیلی دانشگاه‌های تهران)، زن در توسعه و سیاست، دوره ۱۲، ش ۳، ص ۴۴۹-۴۶۸.
- کریمی، یوسف (۱۳۹۴). *روان‌شناسی اجتماعی: نظریه‌ها، مفاهیم و کاربردها*، چاپ ۳۳، تهران: نشر ارسباران.
- عیسی مراد، ابوالقاسم (۱۳۹۰). *آسیب‌شناسی روانی اجتماعی و راه‌های پیشگیری و درمان*. انتشارات فرهنگ رشد: تهران.
- عیسی مراد، ابوالقاسم (۱۳۹۴). *روان‌شناسی اجتماعی*. انتشارات منادی فرهنگ، چ ۲: تهران
- محمدی سبف، معصومه و عارف، محمد (۱۳۹۵). *آسیب‌شناسی تأخیر در سن ازدواج جوانان ایرانی* (شناسایی و بررسی مهم‌ترین عوامل فردی، خانوادگی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی).
- مرکز آمار ایران (۱۳۹۸). میانگین سن اولین ازدواج بر حسب جنس در کشور از سال ۱۳۳۵ تا ۱۳۹۵.
- مرکز تحقیقات زن و خانواده (۱۳۹۲). *تحولات جمعیتی ایران؛ عوامل، پیامدها، راهبردها*. قم، مرکز تحقیقات زن و خانواده.
- معیدفر، سعید و همکاران (۱۳۹۳). اعتیاد اینترنتی، علل و پیامدهای آن. *فصلنامه رسانه*، شماره ۲.
- مغنی‌زاده، زهرا و وفایی نجار، علی (۱۳۹۵). بررسی رابطه بین سبک‌های دلبستگی با اعتیاد به اینترنت در دانشجویان. *مجله اصول بهداشت روانی*، سال ۱۸ (۴)، صص ۲۲۶-۲۲۰.
- مقدس، علیرضا (۱۳۹۳). بررسی سیر تحولی و توزیع فراوانی اختلال‌های شخصیت و صفات شخصیتی در بین اعضای خویشاوند یک فامیل و نقش آن در رفتار. *فصلنامه افراد استثنایی*، سال سوم، شماره ۱۴، صص ۱-۲۲.
- مقدس جعفری، م.، ویسی‌نژاد، ن.، و درستی، ع. (۱۳۹۲). بررسی عوامل مؤثر بر پیدایش و گسترش پدیده کودکان کار؛ مطالعه موردی شهر اهواز. *علوم اجتماعی* (دانشگاه آزاد شوشتر)، ۱۳۹۲ (۲۱).
- مهدی زادگان، ایران (۱۳۹۳). آیا اینترنت بر مهارت‌های اجتماعی و سلامت روانی افراد تأثیر می‌گذارد؟. *نشریه فولاد*، شماره ۱۰۴.
- مهربانی، وحید (۱۳۹۳). تحلیل اقتصادی تصمیم‌گیری برای سن ازدواج. *مطالعات راهبردی زنان*. سال ۱۷، شماره ۶۵، صص ۱۱۸-۶۹.
- نقیبی، سیدابوالحسن و حمیدی، مهرانه (۱۳۹۴). سنجش نگرش جوانان نسبت به ازدواج در شهرستان قائم شهر. *مجله دانشگاه علوم پزشکی مازندران*، دوره ۲۵، ش ۱۳۱، صص ۱۶۴-۱۵۹.
- واحدی، ش.، فتحی آذر، ا.، حسینی نسب، س. د.، و مقدم، م. (۱۳۸۷). بررسی پایایی و روایی مقیاس پرخاشگری پیش دبستانی و ارزیابی میزان پرخاشگری در کودکان پیش دبستانی ارومیه. *اصول بهداشت روانی*، ۱۳۸۷ (۳۷).

یگانه، ط.، و حسین خانزاده، ع. (۱۳۹۳). اثربخشی آموزش برنامه‌دستی مهارت‌های مؤثر کودکان والکر به شیوه شناختی-رفتاری بر افزایش مهارت‌های اجتماعی دانش‌آموزان پرخاشگر. *تعلیم و تربیت استثنائی*، ۱۲۷ (۱۴)، ۵-۱۵.

- Aboujaoude, E., Koran, L. M., Gamel, N., Large, M. D., & Serpe, R.T. (2006). Potential markers for problematic Internet use: A telephone survey of 2, 315, adults CNC spectrum. *The Journal of Neuropsychiatric Medicine*, 11 (10), 750-755.
- Althof, S. E. & Needle, R. B. (2013). Psychological and interpersonal dimensions of sexual function and dysfunction in women: An update. *Arab Journal of Urology*, 11 (3), 299-304.
- American psychiatry association (2013). www.psych.org.
- Basson, R. (2003). Biopsychosocial models of women's sexual response: Applications to management of desire disorders'. *Sexual and Relationship Therapy*, 18, 107-115.
- Boyd, D., & Ellison, N. (2007). Social Network Sites: Definition, History, and Scholarship. Retrieved from <http://mimosa.pntic.mec.es/mvera1/textos/redessociales.pdf>.
- Crooks, R. & Baur, K. (2011). *our sexuality*; (11th edition), Belmont, California: Wadsworth Group, Cengage Learning.
- Douglas, A. C., Mills, J.E., Niang, M., Stepchenkova, S., Byun, S., Ruffini, C. & Blanton, M. (2008). Internet addiction: Meta-synthesis on research for the decade 1996-2006. *Computers in Human Behavior* 30, 27-44.
- Huang, A. C.W., Chen, H. E., Wang, Y. C., & Wang, L. M. (2014). Internet abusers associate with a depressive state but not a depressive trait. *Psychiatry and Clinical Neurosciences*, 68, 197-205.
- Impett, E., Gordon, A., & Strachman, A. (2008). Attachment and daily sexual goals: A study of dating couples. *Personal Relationships*, 15, 375-390.
- Klimova, B., & Poulouva, P. (2015). A SOCIAL NETWORKS IN EDUCATION. 12th International Conference on Cognition and Exploratory Learning in Digital Age, (pp. 240-246).
- Kramer, N., Neubaum, G., & Eimler, S. (2016). *Cyberemotions*. Switzerland: Springer International Publishing.
- Kuss, D. J., Griffiths, M. D., Karila, L., & Billieux, J. (2014). Internetn addiction: A systematic review of cpidemiological research for the last decade. *Current Pharmaceutical Design*, 20 (25), 4026-4052.
- Lan, K. L., Abdullah, M. C., & Roslan, S. (2010). Understanding media violence and the development of aggressive behaviour of school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 7, 522-527.
- Li, L., Xu, D.D., Chai, J.X., Wang, D., Li, L., Zhang, L., & Xiang, Y.T. (2018). Prevalence of Internet addiction disorder in Chinese university students: a comprehensive meta analysis of observational studies. *J. Behav. Addict.* 7 (3), 1-14.
- Lobbestael J, Arntz A. (2010). Emotional, cognitive and physiological correlates of abuse-related stress in borderline and antisocial personality disorder. *Behav Res Ther.* (48): 116-24.
- Lombard S. J-F., Pullen, D. & Swabey, K. (2017). Conceptualizing Trauma for Children of Drug Addicted Mothers: A Developmental Mapping. *Journal of Trauma & Treatment*, 6 (1). DOI: 10.4172/2167- 1222.1000352.
- Masaeva, Z., & Lechieva, M. (2016). Psychological aspects of the family values and their effect on aggression events associated with pre-school children. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 233, 216-219..
- Nygaard, E., Moe, V., Slinning K., & Walhovd, K. B. (2015). Longitudinal cognitive development of children born to mothers with opioid and poly substance use. *The Journal of Pediatric Research*, 78, 330-335.

- Ortega J. A. (2012). "Characterization of World Union Patterns at the National and Regional level", IUSSP Seminar on First Union Pattern around the World, 20-22 June 2012, Spain.
- Samuel D. B., & Widiger, T. A. (2011). Conscientiousness and obsessive-compulsive personality disorder. *Personality Disorders: Theory, Research, and Treatment*, 2, 161-174
- Santucci, K. (2012). Psychiatric disease and drug abuse. *Current Opinion in Pediatrics*, 24 (2), 623-643.
- Schleifer, R. (2013). The Dark Side of Iran's Drug Policy, *Foreign Affairs* (12 April 2013) Retrieved from <https://www.foreignaffairs.com/articles/afghanistan/2013-04-12/darkside-irans-drug-polic>
- Schafer, G. (2013). Family Functioning in Families with Alcohol and other Drug Addiction. *Social Policy Journal of Newzealand*, 37, 1-17
- Seragi, A., Momeni, H., Salehi, A. (2010). Investigation of factors on tendency to narcotic agents and to stability abandon in Narcotics Anonymous in Khomain. *Arak Medical University Journal (RahavarDanesh)*, 13 (3), 68-75.
- Skodol AL, Clark LA, Bender DS, Krueger AF, Morey LS. (2011). Proposed changes in personality and personality disorder assessment and diagnosis for DSM-5 part I: description and rationale. *J Abnorm Psychol*; 2 (1): 4-22
- Strong, Bryan. (2008). The marriage and family experience. Thomson Higher Education, 10 David Drive, Belmont, C. A. 94002-3098.
- Strong, Bryan. (2008). The marriage and family experience. Thomson Higher Education, 10 David Drive, Belmont, C. A. 94002-3098.
- Steinfeld, C., Eliison, N., Lampe, C., & Vitak, J. (2012). Online Social Network Sites and the Concept of Social Capital. *Frontiers in New Media Research*, 115-131.
- Tonioni, F., D'Alessandris, L., Lai, C., Martinelli, D., Corvino, S., Vasale, M... & Bria, P. (2012). "Internet addiction: hours spent online, behaviors and psychological symptoms", *General hospital psychiatry*, 34 (1), 80-87
- United Nations (2016). Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects*
- Watson, E. (2012). Sexual motives in heterosexual women with and without sexual problems. A Master of Science thesis in family relations and applied nutrition, The University of Guelph, Ontario, Canada.
- Wilens, T.E., Martelon, M., Anderson, J., Shelley-Abrahamson, R., Biederman, J. (2013). Difficulties in emotional regulation and substance use disorders: A
- Zhang M, Ying J, Song G, Ho RC, Fung DS, Smith H. (2018). Attention bias in individuals with addictive disorders: systematic review protocol. *JMIR Res Protoc* 2018;7 (2): e41.